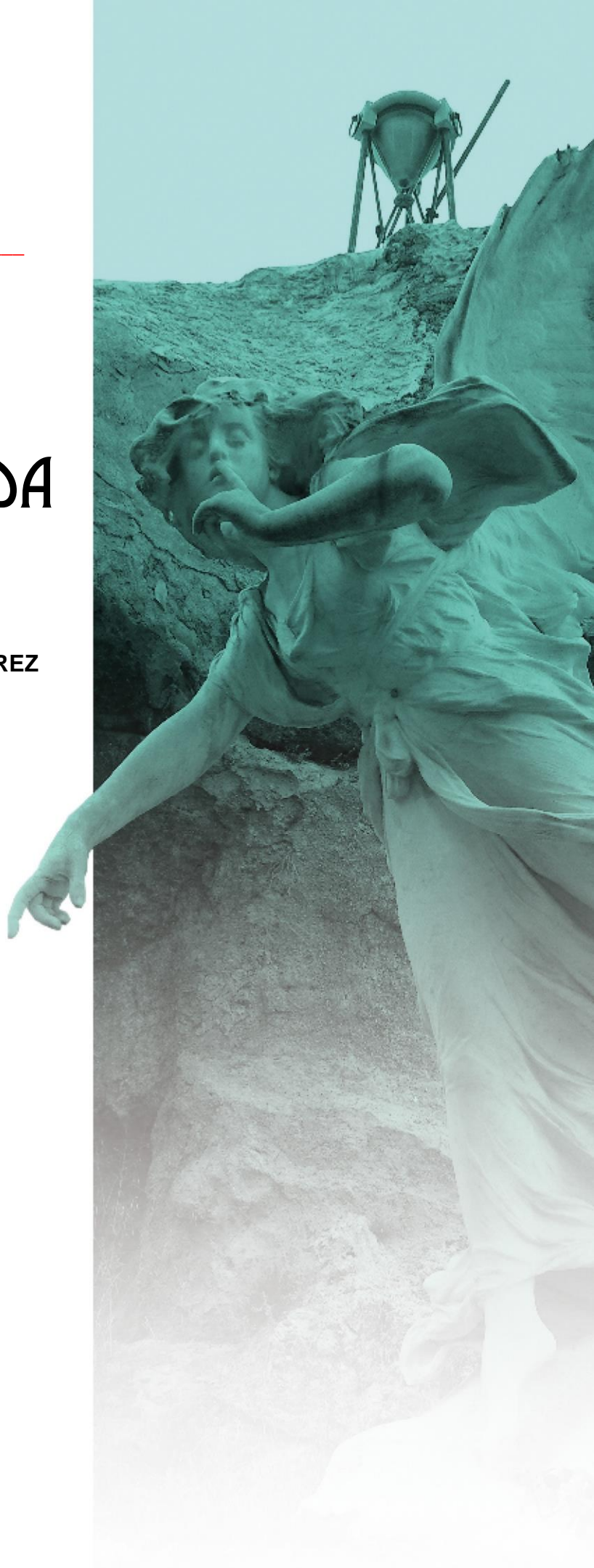

GUIA DOCENT

ALCOI: LA CIUTAT DORMIDA

ELISA BENEYTO GÓMEZ – LLUÍS VIDAL PÉREZ

DESENVOLUPAMENT ACTIVITATS VISITA CEMENTERI D'ALCOI

INTRODUCCIÓ

Tradicionalment, l'estudi dels cementeris o necròpolis s'havia tractat exclusivament des d'una perspectiva arqueològica, quant a restes materials que aportaven informació no només sobre els usos i costums funeraris de qualsevol civilització, sinó també sobre les jerarquies i distincions socials que es feien paleses també en el moment de la mort. No obstant això, aquesta perspectiva històrica desapareixia quan s'arribava als cementeris vuitcentistes, paral·lelament a una concepció historiogràfica generalitzada que rebutjava el mètode arqueològic per a les societats contemporànies.

Cal tenir en compte que, precisament en la transició cap a aquestes noves societats, es produeix també una ruptura amb els llocs habituals d'enterrament: d'acord amb una concepció higiènica fruit de l'esperit il·lustrat, unes disposicions del monarca Carles III prohibeixen les sepultures dins de poblats i estableixen la seua ubicació extramurs i en llocs ventilats. Psicològicament, podem parlar també d'un canvi en la mentalitat, on a mesura que s'allunyen els espais cementerials i es desenvolupa una societat industrialitzada, la visió que es té de la mort, amb la que es convivía quotidianament, es converteix en un rebuig cap a la mateixa.

Serà en la dècada de 1970 quan, des de la historiografia de l'Art, comencen a valorar-se aquests recintes del segle XIX, primer des de l'arquitectura i l'urbanisme i, més tard, també pel que fa als estils escultòrics. Altres investigadors que es dedicaran al seu estudi seran els historiadors de la medicina i la sanitat, a causa del paper "profilàctic" que jugaran els cementeris enfront de les nombroses epidèmies i malalties derivades de l'amuntegament i la insalubritat en els nuclis industrials.

Actualment, els cementeris són considerats com una font històrica més, quant a fidel reflex de la societat a la qual pertanyen. D'altra banda, no cal menysprear el seu valor patrimonial, ja que es converteixen en autèntics museus a l'aire lliure amb un ampli catàleg d'estils arquitectònics, escultòrics i de les arts aplicades.

Així doncs, tot arreplegant aquestes aportacions, afrontarem el desenvolupament d'aquesta Unitat Didàctica des d'una perspectiva el més àmplia possible, i aportarem com a novetat una visió sociològica, per a reflectir com la societat industrial alcoiana es veu plasmada en les diferents tipologies que apareixeran al llarg del temps i en l'evolució interna del recinte.

OBJECTIUS

La Unitat Didàctica es basa en l'exemple paradigmàtic del Cementeri d'Alcoi (1885), ubicat a la mateixa ciutat, pionera en la industrialització valenciana. Des d'aquest àmbit geogràfic i cronològic, podem sintetitzar els objectius de la següent manera:

- Utilitzar un cementeri contemporani com a font de coneixement històric.
- Crear una correlació dels diferents espais funeraris del terme municipal d'Alcoi, des de les primeres ocupacions humanes.
- Comprovar la jerarquització de la societat industrial, també en el moment de la mort.
- Analitzar la varietat d'estils artístics i materials propis de l'era industrial (eclecticisme, historicismes, art del ferro, modernisme, avantguardes...).
- Reivindicar les figures dels mestres d'obres, arquitectes, enginyers, escultors i artesans en general que han contribuït a la varietat artística d'aquest cementeri.
- Establir una successió de tipologies i espais funeraris, d'acord amb la condició social i la funcionalitat.
- Estudiar la varietat iconogràfica i iconològica pròpia d'aquests espais.
- Investigar les diferents aportacions a la botànica funerària i la seua disposició en aquest espai.
- Posar en valor un cementeri com a element patrimonial historico-artístic.
- Respectar els cementeris com a llocs de memòria i passat.

METODOLOGIA I PLA DE TREBALL

Aquesta unitat didàctica està adreçada, principalment, a alumnes dels següents nivells:

- Educació Primària Tercer Cicle (10 a 12 anys).
- Educació Secundària Primer Cicle (12 a 14 anys).
- Educació Secundària Segon Cicle (14 a 16 anys).

Per altra banda, també pot ser adaptada a qualsevol edat o a alumnat amb NEE (Necessitats Educatives Especials), sempre que el/la docent ho trobe necessari. En Batxillerat es recomana una visita guiada formal, sense treballar la Unitat.

A més de ser un recurs educatiu adient per a les assignatures de l'àrea de les Ciències Socials, la seua transversalitat la fa aprofitable per a matèries com ara: Cultura Clàssica, Valors Ètics, Religió, Llengua i Literatura, Ciències Naturals, Plàstica, etc.

La Unitat està pensada per a fer una aproximació prèvia a l'aula i familiaritzar-se amb els continguts. Es pot fer una visualització introductòria del vídeo "Alcoi: la Ciutat Dormida" i conèixer les regles bàsiques de l'inici.

Posteriorment, es visitarà el Cementeri (amb un guia o bé mitjançant l'ajuda del tríptic i els panells informatius ubicats al mateix recinte), tot observant el que s'explica al mateix lloc.

Darrerament, i per a consolidar l'aprenentatge, a classe s'acabaran d'ultimar les qüestions plantejades, així com també la redacció personal, fent una posada en comú de tot allò que s'haja après.

Les qüestions van precedides per uns indicatius icònics, d'aquesta forma l'alumne pot relacionar millor el que ha de fer en cadascuna d'elles:

ESCRIU

OBSERVA

LLIG

Per a concloure, s'annexa una sèrie de material complementari susceptible de ser utilitzat, bé siga com a mitjà d'investigació del docent i/o de l'alumnat, si s'escau..

 Pots descarregar lliurement la Unitat Didàctica i el Quadern Docent a la pàgina web del Centre Alcoià d'Estudis Històrics i Arqueològics (CAEHA), dins l'apartat d'Unitats Didàctiques:

<https://www.caeha.es/publicacions/unitats-didactiques/>

"Cementeri d'Alcoi: la Ciutat Dormida" (Video)

<http://www.youtube.com/watch?v=yK-9V1MSDDM>

Activitat 1

Els dos primers cementeris que va tindre la vil·la d'Alcoi van ser cementeris parroquials, és a dir, els enterraments es feien o bé dins l'església (nobles), o bé al cementeri exterior (la resta de població). El primer estava a la placeta de la Mare de Déu, i el segon a la placeta del Fossar. El tercer cementeri ja estaria ventilat, extramurs d'Alcoi, el qual fou l'anomenat Cementeri Vell (1812), al camí d'eixida cap a Alacant. Ara ocupa el mateix lloc el CEIP Sant Vicent.

Activitat 2

Mitjançant la lògica espacial i el coneixement del recinte i de les seues ampliacions, s'ha de pintar aquestes, a la fi d'apreciar el desenvolupament orgànic que ha tingut el cementeri al llarg del temps, així com el seu creixement per "barris", paral·lel al de la ciutat.

Activitat 3

1. Panteó José Semper (1901). Neogòtic. Projecte de Jorge Vilaplana.

2. Panteó Agustín Gisbert (1903). Eclecticisme historicista. Disseny de Fernando Cabrera (enterrat ací), projecte de Vicente Pascual, cripta de José Cort i escultura (art *nouveau*), de Lorenzo Ridaura.

3. Panteó Erum-Pascual (2009). Arquitectura postmoderna. Projecte de Xeluca Sala i Mauro Matarredona. Realitzat amb acer Corten (aspecte rovellat).

El desenvolupament de l'activitat es farà des d'un plànol estètic, tot coneixent l'evolució artística. Es pot fer la reflexió sobre com, tot i semblar més antic, el panteó Gisbert en realitat és una creació del segle XX.

Activitat 4

1. **Iconogràficament**, es tracta de l'al·legoria de la Indústria, perquè és la figura d'una dona. Aquesta es recolza sobre una enclusa i una roda mecànica, i a la mà porta un martell, tots ells elements utilitzats a les fàbriques i tallers. Uns faigs solars li ixen del cap, tot al·ludint al progrés i a la modernitat de la industrialització. És un simbolisme no religiós.

Formalment, és una làpida per a un nínxol, realitzada amb la tècnica escultòrica del mig (sobreix a la meitat) i baix relleu (quasi no sobreix del plànol escultòric). La disposició per a observar-la serà similar a un quadre, bidimensionalitat. El material és bronze.

 L'actual Cementeri d'Alcoi és de **1885**, així que, com pots imaginar, no és el primer que hem tingut a Alcoi. Els guies us diran on estaven els tres anteriors, anota'ls:

1r Església de la Mare de Déu 2n Església de Sta. Maria (Placeta del Fossar) 3r Col·legi de Sant Vicent

 L'autor del **projecte** va ser l'enginyer alcoià **Enric Vilaplana**. Observa el plànol i, a partir del primer recinte, utilitza diferents colors per a marcar el que penses que són les ampliacions que ha tingut. No oblidis pintar també la llegenda:

 Ací tens uns exemples de **panteons arquitectònics**. Numera'ls de més antic a més modern. Quin t'agrada més per a una tomba? I menys? Per què?

3

2

1

 A continuació tenim dos tipus d'escultura, un relleu i una exempta, obra de l'artista alcoià **Llorenç Ridaura**. Descriu el que veus a cadascuna:

1

2

Activitat 7

El xiprer assenyala el cel i serveix com a guia a les mirades per elevar-les cap amunt, no cap avall, on es troba la tomba. Són arbres mediterranis i de fulla perenne, és a dir, el ramatge sempre està frondós. A més, botànicament, tenen una llarga vida i el seu tronc presenta versemblança amb les columnes, s'arrela fortament al terra. Per tot això, aquests arbres simbolitzen la vida eterna.

Els **xiprers** són arbres de **fulla perenne**. Penses que això té alguna relació amb el món funerari? Per què?

Ací tens el **panteó més antic del Cementeri (1838)**. Trobes alguna semblança amb el xiprer que té al darrere?

Activitat 8

El xiprer de la imatge és també conegut dintre de la família de les coníferes com a "sempre-verd" o "piramidal". Aleshores, la relació d'aquest amb la forma del panteó dels Gosàlbez-Barceló (1838), (el més antic, traslladat des del Cementeri Vell al de Cantagallet), és molt semblant.

Aquest panteó, dintre dels cànons academicistes d'inicis del segle XIX, ens remet a les campanyes arqueològiques a Egipte, els obeliscs i el món funerari en general, que van crear una forta empremta en les necessitats estètiques funeràries europees. La seua marcada verticalitat cap al cel, i la flama encesa al remat, es vincula al record del passat triomfant del difunt, a meitat camí entre la tomba i el monument.

EXPLICACIÓ DE L'AUDIOVISUAL "CEMENTERI D'ALCOI: LA CIUTAT DORMIDA"

La música, de Claude Debussy, "Clar de Lluna", va ser composta durant els anys de major apogeu constructiu del Cementeri d'Alcoi, 1890-1905. Així mateix, és una música evocadora i ens remet al món dels somnis, el mateix nom que pren la ruta, "Alcoi: la Ciutat Dormida". Els grecs utilitzaven la paraula *koimetérion* per a definir el lloc on dormien; el mot, amb posterioritat, va passar a definir el lloc on jueuen les restes mortals dels difunts. Es tracta doncs, d'un joc ambigu de paraules.

El recorregut visual de les imatges ens endinsa pel matí al Cementeri i va desenvolupant, cronològicament, el mateix passeig que realitzarem en la ruta, tot mostrant l'art, en menudes architectures, escultures, vitralls i forges, així com també els símbols iconogràfics funeraris. També és evident la comparativa entre totes les classes socials de l'època industrial i contemporània, des dels panteons burgesos fins a les creus anònimes de la classe treballadora.

El final del vídeo ens allunya del Cementeri, i a poc a poc va caient l'ocàs fins a eixir per on hem entrat, de forma que la seua lectura és positiva, hem entrat desconeixent i eixim amb coneixement.

Amb aquest treball volem que es valoren per igual totes les creences, pensaments i classes socials pròpies de l'època Contemporània, doncs la nostra fi és mostrar que totes les persones, des del més ric fins al més pobre, han donat lloc a la història d'un poble.

PER A SABER-NE MÉS....

BIBLIOGRAFIA ONLINE

Association of Significant Cemeteries of Europe. (s.f.). [Sant Antoni Abat or Cantagallet Cemetery \(Alcoy, Spain\)](#).

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2013a). [Distinciones sociales a través del arte funerario: la burguesía industrial alcoyana. En AA.DD., Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Contemporánea, 58-61. Universitat de València: Asociación de Historia Contemporánea.](#)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2013b). [Els cementeris de la societat industrial com a recurs patrimonial i turístic: el cementeri d'Alcoi. En AA.DD., Actes de les IX Jornades d'Arqueologia Industrial de Catalunya-AMCTAIC. Associació d'Enginyers Industrials de Catalunya.](#)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2014a). [Arquitectura i escultura funerària a l'Alcoi del segle XIX. Revista Canelobre, \(64\), 254-269.](#)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (coord.) (2014b) [Alcoi: la ciutat dormida. Ruta literària i musical pel 125é aniversari del Cementeri d'Alcoi. Ajuntament d'Alcoi.](#)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2018). [Vida y obra del escultor Lorenzo Ridaura Gosálbez, 1871-1963. Ajuntament d'Alcoi.](#)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2019a). [El Modernisme al Cementeri d'Alcoi. Revista Modernista, \(2\), 11-14.](#)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2019b). [Els cementeris vuitcentistes, reflex d'una societat canviant: el Cementeri Vell d'Alcoi \(1812-1885\). Revista eWali, \(1\), 52-60.](#)

Oficina de Turisme d'Alcoi. (s.f.). [Tríptic del Cementeri d'Alcoi. Ajuntament d'Alcoi.](#)

GENIALLY SOBRE ICONOGRAFIA FUNERÀRIA (nivell avançat)

Beneyto, E. i Vidal, LI. (2019). [Iconografia funeraria aplicada a la Historia del Arte.](#)

[Quiz sobre iconografia funeraria.](#)

FACEBOOK [Cementeri d'Alcoi](#)

Si necessites posar-te en contacte amb nosaltres per a qualsevol aclariment:

e.beneytogomez@edu.gva.es

l.vidal@edu.gva.es